

Entreprenörer i nya världar

Utforskningen av Söderhavet drevs av girighet, skriver Wilhelm Engström, men också av nyfikenhet.

Den som försöker förstå vad entreprenörskap innebär, har onекligen ett och annat att lära av de engelska sjöfarnas resor till Söderhavet. Å ena sidan oändliga möjligheter, å andra sidan en utforskad värld där stora områden på den tidens kartor bar varningen *heare bee Dragons*. Seglaterna till Söderhavet kunde pågå i månader under det att svält, törst och skörbjugg skördade stora offer bland besättningsmännen. Om fartygen överhuvudtaget nådde fram till sin destinationsort togs de inte sällan emot med varma servetter av krigiska infödingar. Eller om det ville sig riktigt illa, av spanjorer som hunnit fram först.

Historia

Glyndwr Williams
The Great South Sea. English Voyages and Encounters 1570-1750
Yale University Press, 1997

Anton Gill
The Devil's Mariner - William Dampier, Pirate and Explorer
M Joseph, 1998

Vilka var egentligen drivkrafterna bakom dessa dödsföraktande företag? Historikern Glyndwr Williams ger ett sammanfattande svar i sin förstklassiga exposé: "Från 1500-till 1700-talet var många engelsmän övertygade om att såväl personlig som nationell rikedom kunde vinnas på Söderhavets avlägsna vidder". Även om guldfebern var en avgörande drivkraft, så sammanföll den med det mer altruistiska motivet att hålla ärkefienden Spanien på måttan.

Under hela denna period hade spanjorerna, som det sades i en berömd 1700-talspamflett, "besynnerliga föreställningar om exklusiva rättigheter till dessa hav". Men till sjöss, i högre grad än till lands, är det nödvändigt att kunna sätta makt bakom orden. Fram till unge-

fär 1620 kunde spanjorerna härja relativt ostört i Stilla havet. Under decennierna därefter följde en period av holländska framgångar. Men den brittiska sjömakts gradvisa utbyggnad och dess konsekventa framflyttande av sina positioner bröt med tiden den spanska och holländska dominansen.

Det fanns något utöver girighet och kaparverksamhet i nationens intresse som bidrog till de brittiska framgångarna. Williams skriver i sitt slutord:

[Det var] denna andra tendens i Söderhavetsföretaget, synlig redan från början, som mot slutet av 1700-talet drev och styrde utforskandet. Den var bredare, mer lockande och omätlig som havet självt. Den inspirerades av teorier, spekulation och myter - om en stor sydlig kontinent, gåtfulla öar och en isfri nordvästpassage. Inget av detta existerade, i vart fall inte i den form som förväntades, men sökandet efter dem - snarare än rovgiriga avsikter visavi de spanska besittningarna - var vad som låg bakom Cooks och hans efterföljares resor.

Williams lyfter fram tre entreprenörer som särskilt framgångs-

rika i Söderhavetsregionen under perioden 1570-1750. För det första Sir Francis Drake, vars världsomsegling åren 1577-1580 gjorde att man för första gången kunde rika ett dräpdrag mot de spanska besittningarna på Sydamerikas västkust. Det var George Anson som, trots att endast 145 man av de ursprungliga 1 445 överlevde hans världsomsegling 1740-44, lyckades pungslå spanska fartyg på sådana rikedomar att han efter hemkomsten upphöjdes till pär och förste amiralitetslord.

Men djärvarst av dem alla synes buckanjären William Dampier ha varit. Efter några äventyrliga år som sjöman och pirat i Stilla havet och Indiska Oceanen återvände han till England och utgav en av sin tids märkligaste böcker, *A New Voyage Around the World, 1697*. Detta höggradigt originella opus med dess detaljerade kartor och beskrivningar av vindförhållanden studerades flitigt av Cook och Nelson och rekommenderades som litteratur för brittiska sjöofficerare ända in på 1930-talet.

Dampiers insatser som upp-täcktsresande kan alltså spåras i geografiska namn som Dampier-

arkipelagen i sydöstra Polynesien, Dampier Land på Australiens nordvästkust, Dampiersundet mellan nya Britannien och ön Rooke samt Dampierön vid nordöstra kusten av Nya Guinea. Hans levnadssöde tecknas med must och esprit i en nyutkommen biografi av Anton Gill.

Dampier och hans män lyckades uppbrija en av de värdefullaste laster som någonsin fraktats på en spansk galeas.

Särskilt läsvärda är de porträtt som tecknas av Dampiers skeppskamrater. Där fanns Gopson, apotekarlärlingen, vars favoritssysselsättning var att arbeta på en nyöversättning av gamla testamentet till modern grekiska. Där fanns skeppsläkaren Wafar som blev så betagen i den indianska kulturen att han lärde sig att tala språket och med tiden började styra ut sig i fjädrar och krigsmålning. Där fanns sjöman så berusade att de inte märkte när deras skepp gick på grund, utan följde sitt fartyg i djupet sjungande för full hals.

Till Dampiers bravader brukar räknas att han förde Jeoly, den

tauerade söderhavsprinsen, till London och ställde ut honom till allmänt beskådande, något som drog till sig stora skaror nyfikna. Det var också han som undsatte den skeppsbrutne sjömannen Alexander Selkirk som räddat sig iland på ön Juan Fernandez, den händelse som inspirerade Daniel Defoe till romanen *Robinson Crusoe*.

Dampier och hans män lyckades också uppbrija en av de värdefullaste laster som någonsin fraktats på en spansk galeas. Före drabbningen upptäckte Dampier till sin fasa att hans skepp var helt torrlagt på alkohol. Istället bjöd han sin besättning på rykande varm choklad, något som möjligen bidrog till den lyckosamma utgången.

Longitudens problem

Navigation var vid denna tid en allt annat än precis vetenskap. Farorna som hotade Söderhavets expeditionerna berodde på svårigheterna att fastställa rätt longitud. Beredvilligheten att ge sig ut på nya seglatser var trots detta orubbad. Förvisso ett bevis på människans vinningslystnad men också en tribut till hennes inneboende nyfikenhet och äventyrslystnad. Onekligen ett entreprenörsskap som burit rik frukt under seklerna.

WILHELM ENGSTRÖM

Dampiers arv. Efter några år som statligt sanktionerad pirat utgav William Dampier 1697 reseskildringen *A New Voyage Around the World*. Denna karta ur boken visar ett i stor utsträckning utforskat hörn av världen.

Svensk skola lönar sig inte

En blick på statistiken talar mot skolsatsningar, menar Bo Persson.

Åsikten att inga investeringar är lönsammare än satsningar på utbildning och forskning är allmänt spridd. Somliga ekonomer går till och med så långt att de betraktar det som en sanning att utbildning - "investering i humankapital" - är den tyngst vägande orsaken till ett lands ekonomiska tillväxt och välfärd. Men hypotesen om att utbildning ger tillväxt bekräftas inte av svenska data. Sedan 1970 har Sverige legat i världstopp vad gäller satsningar

på utbildning samt forskning och utveckling i förhållande till BNP. För närvarande har vi världens dyraste skola och de svenska FoU-utgifterna är större än något annat lands. Med detta i åtanke kunde man vänta sig en snabbare tillväxt i Sverige än i andra länder inom OECD. Verkligheten är den motsatta. Sveriges relativa real-100 har sedan 1970 gått ner från 100 till 60 jämfört med andra länder.

Uppenbarligen råder en övertro på skolutbildning i Sverige. Antagligen är den svenska skolan inte tillväxtbefrämjande. Och i så fall gör ytterligare resurstillskott till skolan större skada än nytta.

BO PERSSON